

9.Sınıf Tarih İslam Öncesi Türk Tarihi ve İlk Türk Devletleri Konu Anlatımı

TÜRK KELİMESİNİN ANLAMLARI

Çin kaynaklarında: Miğfer

Kaşgarlı Mahmut: Olgunluk Çağı

Wambery: Türemek

Ziya Gökalp: Kanun ve Nizam sahibi

Uygur metinlerinde: Güç, kuvvet

En eski Türk kültürünün açığa çıktığı merkezler Anav, Kelteminar, Afanesyevo, Andronova ve Karasuk'tur. Yarı göçebe bir hayat yaşayan Orta Asya Türkleri, değişik zamanlarda bazı nedenlerle başka bölgelere göçmüşlerdir. Göçler doğuda Çin'e, güneyde Hindistan'a yönelmiştir. Batıda ise Hazar'ın kuzeyinden Rusya ve Orta Avrupa'ya, Hazar'ın güneyinden İran, Mezopotamya ve Mısır'adoğru gerçekleşmiştir. Göçlerin başlıca sebepleri: Toprakların verimsizliğinden dolayı iktisadi sıkıntının artması; iklim şartlarının değişmesinden dolayı kuraklığın baş göstermesi; Nüfus artışından dolayı otlakların yetersiz kalması; Soydaş veya yabancı kavimlere yenilenlerin, "bağımsız yaşama arzusu"yla yurtlarını terk etmeleri; Göçlerden dolayı Türk tarihinin belli bir zaman kesitinde, belli bir coğrafyada, bir bütün halinde incelemek zordur.

Göçler nedeniyle Orta Asya Türk kültürü dünyanın değişik yerlerine yayılmış, yeni devletler kurulmuş, Avrupa ve Asya'nın siyasi ve sosyal yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Anav Kültürü: MÖ 5000-3000 arası Türkistan'ın Başkenti Aşkabat yakınlarında ortaya çıkarılmış en eski kültürdür. Yapılan kazılarda dokuma parçaları, seramik ve süs eşyaları bulunmuştur.

Kelteminar Kültürü: MÖ 3000 yıllarında Aral gölüne dökülen Amuderya'nın deltasında bulunmuştur. Buradaki insanlar yerleşik hayat sürdürmüşlerdir.

Afanesyev Kültürü: MÖ 3000-2000 de Altay-Sayan dağlarının kuzey batısında bulunmuştur. Orta Asya medeniyetinin temelini oluşturduğu sanılmaktadır. Türklerin en eski kültürüdür. Avcılık ve hayvancılıkla temel geçim kaynağıdır.

Andronova Kültürü: MÖ 2000-1200 yıllarında Yenisey'deki Andronova da bulunmuştur. Türklerin ilk ataları tarafından meydana getirilmiştir.

Karasuk Kültürü: MÖ I.binde Yenisey'de bulunmuştur. Çadır, araba, kumaş dokumalar ve elbiseler bulunmuştur.

Tagar Kültürü: En gelişmiş Orta Asya kültürüdür. Abakan bölgesinde yapılan kazılarda ok uçları, iğne, bilezik, küpe, tarak vb. eşyalar bulunmuştur.

İskitler(Sakalar): Tarihte önemli rol oynayan Türk topluluklarından ilki İskitlerdir. İskitler, Tuna'dan Orta Asya içlerine kadar uzanan büyük bir bölgede devlet kurdular. İskitler, Kafkas dağlarını aşarak Anadolu'ya, sonra da Suriye ve Filistin'e kadar akınlarda bulundular. Hunlar ve diğer kavimlerle kaynaşarak etkinliklerini kaybetmişlerdir. "Bozkır hayvan üslubunu" geliştirmişlerdir. "Bozkırın kuyumcuları" olarak adlandırılırlar.

1) Büyük Hun Devleti (Asya Hun Devleti). Orta Asya'da kurulan ilk teşkilatlı Türk devletidir. Hunlar, MÖ III. yüzyılda önemli bir güç haline geldiler. Ötüken merkez olmak üzere geniş bir alana yayıldılar. Bilinen ilk Hun hakanı Teoman'dır. Devlet, Mete zamanında güçlendi. Hunlar, tarihte ilk defa bütün Türkleri bir çatı etrafında topladılar. İpek Yolu

hâkimiyetinden dolayı Çinlilerle uzun süre savaştılar. Çinliler, Hun akınlarını durdurmak için Çin Seddi'ni yaptılar. Mete, sonraki Türk devletlerine örnek olacak bir siyasi yapı bıraktı. Hun hükümdarlarının Çinli prenseslerle evlenmeleri, Çin ipeğine düşkün olmaları ve İpek Yolu hâkimiyetinin kaybedilmesi devletin çökmesine neden oldu. MS 48'de Hun İmparatorluğu ikiye ayrıldı. Kuzey Hunları, Çin saldırıları ve kuraklık yüzünden batıya göçtüler. Güney Hunları ise Çin egemenliğine girdiler (216).

Kavimler Göçü. Büyük Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra, Asya'nın batısında oturan Hunlar, Doğu Avrupa'ya doğru harekete geçtiler. Karadeniz'in kuzeyi ile Doğu Avrupa'da o tarihlerde Ostrogot, Vizigot, Gepit, Lombard ve Vandallar gibi Germen kavimleri ile bazı Slav kabileler yaşıyordu. Hunların Volga Nehri'nin batısına geçmesiyle bölgede bir göç harekâtı başladı. Hunların önünden kaçan kavimler Roma'ya kadar giderek Avrupa'nın siyasi yapısını değiştirdiler. Bu olaya Kavimler Göçü denir.

Sonuçları. Avrupa'nın en büyük gücü olan Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı. Toprakları üzerinde birçok Germen devleti kuruldu. Germenler Hristiyanlığı kabul ederek Ortaçağ Avrupası'na damgalarını vurdular. Avrupa'nın siyasi, sosyal ve etnik yapısı değişti. İlk Çağ kapandı, Orta Çağ başladı. Feodalite rejimi ortaya çıktı. Skolastik düşünce yayıldı.

2) Avrupa Hun Devleti: Aral Dağları'ndan Tuna'ya kadar olan bölgede kuruldu. Avrupa Hunlarının en parlak dönemi olan Atilla zamanında Balkan Seferi düzenlenmiş, Margos ve Anadolios barışları yapılmış, Bizans vergiye bağlanmıştı. Atilla, daha sonra Batı Roma'ya sefer düzenlediyse de, Papa'nın ricası üzerine Roma'yı almaktan vazgeçti. Atilla'dan sonra, iç isyanlar ve Bizans saldırıları devletin zayıflamasına ve yıkılmasına yol açtı. Hunlar, bir yandan bozkır yaşamını Avrupa'ya taşıırken, öte yandan egemenlikleri altındaki kavimlerin kültürlerinden

etkilendiler. IV. yüzyıldan itibaren, Hristiyanlaşarak yerli topluluklara karıştılar, milli benliklerini yitirdiler.

3) Akhunlar (Eftalitler): Kuzey Hunlarının soyundan gelen Akhunlar, Çin egemenliğini kabul etmeyerek Batı Türkistan ve Kuzey Afganistan arasındaki bölgeye yerleştiler. Sasani ve Kök Türklerle mücadele ettiler. Sonunda Kök Türkler tarafından ortadan kaldırıldılar (567).

4) Kök Türk Devleti: Orta Asya'da kurulan ikinci büyük Türk devletidir. Türk adını ilk defa bir devlet adı olarak kullanmışlardır. Kök Türklerde kağanlık Bumin Kağan'la başlar (552). Ötüken'i başkent yapan Bumin Kağan Avarları yenerek bağımsızlığını kazandı. Türklerdeki "ikili teşkilat" gereğince, devletin Batı kanadının yönetimini kardeşi İstemi Han Yabgu'ya verdi. Kendisi de Doğu bölgesini idare etti. İstemi Han, Akhunları itaat altına aldı. İpek Yolu'nu kontrol etti. Fakat zamanla, iç çekişmeler ve Çin müdahalesi sonucu zayıflayan devlet, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı (582). Daha sonra Kök Türkler bir süre Çin hâkimiyetine girdiler.

ÖNEMLİ HATIRLATMA: İpek Yolu'na hâkim olma mücadelesi Kök Türk, Sasani ve Bizanslıları karşı karşıya getirmiştir. Türklerin doğudan, Bizanslıların ise batıdan saldırıları Sasani Devleti'ni zayıflatmış; bu durum, ileride İslam ordularının İran'ın fethini kolaylaştırmıştır.

5) İkinci Kök Türk (Kutluk) Devleti: Kutluk İlteriş Kağan, Çin esaretine son vererek devleti yeniden kurdu (681). Vezir Tonyukuk sayesinde Kök Türkler kısa sürede eski güçlerine kavuştular. Bilge ve Kül–Tekin kağanlardan sonra yeniden iç çekişmeler başladı. Türk boylarından Basmıl, Karluk ve Uygurlar isyan ettiler. Uygurlar Kök Türk Devleti'ne son darbeyi vurdular.

ÖNEMLİ HATIRLATMA: Tarihte bütün Türklerin tek bir bayrak altında toplandıkları ikinci dönem Kök Türkler dönemidir.

6) Uygur Devleti: İkinci Kök Türk Devleti'ni yıkarak kendi devletlerini kurdular. Türgeş ve Kırgızları hâkimiyet altına aldılar (745). İlk Uygur Kağanı Kutluk Bilge Kül Kağan'dır. Uygurlar, Hun ve Kök Türklerin kültür mirasını almış; ancak, bunlardan farklı olarak tam bir yerleşik hayat yaşamışlardır. Saray ve manastırlar yapmış, süsleme sanatını geliştirmiş, kâğıt üzerine yazılmış belgeler bırakmış, siyasi başarılarından ziyade medeni faaliyetleriyle tanınmışlardır. Uygurlar çeşitli dinlerle karşılaşmış, inanç konusunda hoşgörülü davranmış, çabuk din değiştirmiş, Budizm ve Maniheizm dinlerine girmişlerdir. Çin tesiri ve ağır kış koşulları yüzünden sarsılan devlet, Kırgız saldırılarıyla yıkıldı (840). Uygur kabileleri güneye doğru hareket ederek Kansu Uygurları ve Turfan Uygurları devletlerini kurdular. Bunlar zamanla Moğol hâkimiyetine girerek, Moğolların Türkleşmesine etki ettiler. Turfan Uygurları XIV. yüzyılda İslamiyet'i kabul ettiler.